

Маруніч Ігор Іванович, професор
кафедри юридичного документознавства
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат філологічних наук, доцент;
Галій Марина Сергіївна, старший
викладач кафедри юридичного
документознавства Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук

ДЕРЖАВНА МОВНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ

Актуальність дослідження зумовлена насамперед її практичною значимістю для сучасного етапу державотворення України. Мова народу є найважливішим компонентом його комунікативності та культури. Вона виникає разом із утворенням етноспільноти й одночасно є умовою його спілкування, ідентифікації та існування. Тому не дивно, що у процесі утворення, функціонування та зміцнення національної держави мовна політика не лише активно служить досягненням цієї мети, але й є засобом формування у суспільстві базових цінностей його існування. Проблема дотримання мовних прав як окремої людини, так і етноспільнот в умовах глобалізації і пов'язаної з нею інтенсивної міграції людей зумовила вироблення міжнародних правил і норм мовного спілкування, які постають обов'язковими для кожної держави, й урахування їх у мовній політиці держави.

Саморуйнація Радянського Союзу й утворення на його теренах нових держав, їх суспільна трансформація, обумовили,

по-перше, зростання ролі національних мов у національно-державному будівництві та необхідності закріплення їх як державних; по-друге, переоцінку ролі російської мови як домінуючої у минулому на території СРСР, а нині як мови національної меншини в новоутворених національних державах, що викликає неоднозначну реакцію, а подекуди й етнополітичну напругу; по-третє, мова стає активним чинником у технології політики, заручником політичних ігор, передвиборних баталій, геополітичних орієнтацій та етнополітичного життя суспільства.

Для посттоталітарних і неоднорідних у культурному сенсі суспільств, зокрема українського, аналіз мовної політики має особливе значення. Мовне питання потребує вирішення не лише з огляду на його конфліктогенність, а й з огляду на значення мовного чинника у процесі реформування й консолідації українського суспільства. На динаміку суспільного інтересу до мовної тематики серед інших впливає фактор «втомленості» суспільства від мовних баталій, що ведуться з більшою чи меншою силою протягом усіх років незалежності України, а також проблема ризикованості теми у політичному плані.

У роки незалежності Україна час від часу відчуває потрясіння, пов'язані з політизацією нерозв'язаних базових культурно-цивілізаційних (зокрема мовної) проблем. Замовчування або відкладання на майбутнє їхнього всебічного обговорення не можуть бути ефективними стратегічно, хоча нерідко видаються привабливими щодо тактичних планів. Мовне питання, яке визначено Законом України «Про основи національної безпеки України» (2003) пріоритетним загальнодержавним інтересом, постає одним із значущих у політичному дискурсі. Останнім часом деякі органи місцевого самоврядування сходу і півдня країни, переступивши межі своєї компетентності, винесли рішення визнати російську мову регіональною. Вони безпідставно посиляються на Європейську Хартію, що передбачає захист мов, яким загрожує зникнення, і що абсолютно не стосується російської мови. Відсутність досконалої законодавчої й нормативної бази, а також політичної волі державної влади не сприяють активізації мовної політики, внаслідок чого українське суспільство поділено на україномовні й російськомовні регіони. Дискусії щодо проблеми інституціоналізації двомовності та «наси́льницьку українізацію»

парадоксальним чином поєднуються із твердженням про «повзучу русифікацію», набувають гострого політичного змісту і впливають не тільки на стосунки між найбільш численними етнospільнотами країни - українцями й росіянами, взаємовідносини між якими визначають стабільність суспільства, - але й на можливості маніпулювання мовним чинником політиками на державному й міждержавному рівнях.

В Україні досі не здійснювалися комплексні дослідження мовної політики й перебігу трансформаційних процесів, які передбачали б, зокрема, ідентифікацію позицій ключових політичних сил, визначення пріоритетів та потенціалу їх впливу на вияв мовного чинника. У цих умовах зростає попит на політологічні дослідження, які б змогли ґрунтовно проаналізувати дію мовної політики у трансформаційних процесах в Україні й запропонувати можливі шляхи вирішення мовнокризисових проблем.

Мовна проблема, її онтологія, ґносеологія та роль у суспільстві, зокрема у культурі та міжнаціональних відносинах, відображена у чисельних дослідженнях лінгвістики, художньої літератури, культурології, філософії, етнополітології й інших галузях знань, що уможливило залучення у роботі різноманітних джерел.

Необхідність надання українській мові статусу державної обґрунтовували багато мовознавців та літератори О. Гончар, Т. Дзюба, І. Світличний, В. Симоненко, В. Сосюра, В. Стус, Г. Тютюнник, М. Хвильовий; забезпечення державою її всебічного розвитку й функціонування в усіх сферах суспільного життя на всій території України, захисту україномовного простору - І. Драч, В. Захарченко, В. Калашник, Л. Костенко, М. Косів, Д. Павличко, В. Панченко, Є. Сверстюк, В. Яворівський.

Вагомий внесок у розвиток мовно-політичної науки України зробили сучасні вітчизняні етнополітологи, зокрема В. Андрющенко, О. Антонюк, В. Євтух, О. Картунов, І. Кресіна, О. Майборода, які, висвітлюючи проблеми міжнаціональних відносин, відводять значну роль мові в національному питанні. Безпосередньо пов'язують мовне питання з політичними відносинами О. Забужко, В. Лизанчук, Л. Масенко, А. Погрібний та ін. У їхніх працях дається гостра критика непослідовності політики української влади щодо виконання

законодавства в мовній політиці та показані вражаючі факти зросійщення українського суспільства на сучасному етапі.

Утім, поряд із розмаїттям опублікованих праць з мовної проблематики, у яких інколи проглядаються політичні замовлення або підміняються емоціями, системне й глибоке етнополітичне й політологічне наукове об'єктивне дослідження мовної політики в Україні без крайнощів та односторонніх оцінок ще чекає на своє вирішення. Публікації з тематики мовної політики мають здебільшого описовий характер, написані переважно філологами і присвячені з'ясуванню лише окремих її аспектів. Такий стан не наближає нас до поставлених цілей ні в функціонуванні державної мови, ні в розвитку науки про мовну політику. Величезному масиву написаного й сказаного найчастіше бракує незаангажованого аналізу та зважених оцінок - того, що є інтелектуальною й духовною підставою для дієвого врегулювання взаємин у цій делікатній сфері, особливо у нашій лінгвістично та етноцивілізаційно неоднорідній країні. Отже, політизована мовна проблематика не втрачає ні актуальності, ні ступеня своєї гостроти. Також недостатньо вивчені й узагальнені питання, пов'язані з використанням мовного фактора у технології політики та функціонування державної мови в Україні у контексті європейського досвіду, застосування Європейської Хартії регіональних мов і мов меншин. Майже відсутні праці з проблем толерантності у мовній політиці та діяльності політичної еліти, владних структур різних рівнів у цьому напрямі. Пропоноване дослідження ставить за мету проаналізувати вищезазначені проблеми, узагальнити досвід, дати своє бачення шляхів реалізації і накреслити шляхи вирішення складних проблем етномовного поступу в Україні.

Таким чином, наше дослідження зумовлене необхідністю вироблення послідовних і виважених підходів у вирішенні мовних проблем, недопущенні при цьому політичних спекуляцій та етнічних конфліктів, а також створення орієнтирів для органів державної влади й місцевого самоврядування при формуванні ними стратегії і тактики у мовних питаннях, визначенні шляхів і методів активізації роботи щодо формування законодавства та здійснення мовної політики, вирішенні практичних завдань, пов'язаних з оптимізацією мовного простору. У системі державних пріоритетів мовна

політика має посідати чільне місце, оскільки її стратегічним завданням, поряд з гарантуванням мовних прав людини, є утвердження суспільної злагоди і політичної стабільності, забезпечення етнонаціональної єдності суспільства та зміцнення української державності.